

mgr Małgorzata Jezierska
Biblioteka Narodowa
Instytut Książki i Czytelnictwa
Pracownia Bibliotekoznawstwa
m.jezierska@bn.org.pl

ŚRODOWISKOWE FUNKCJE BIBLIOTEK PUBLICZNYCH I ICH WPŁYW NA FINANSOWANIE BIBLIOTEK

**THE COMMUNITY ROLE OF PUBLIC LIBRARIES AND THEIR
EFFECT ON LIBRARY FUNDING**

Abstrakt

Cechą bibliotek publicznych są ściśle relacje ze środowiskami, w których pracują. Ich zadania, zakres usług wynikają z potrzeb określonych grup mieszkańców. Środowiskowa rola bibliotek publicznych warunkuje poziom ich finansowania, a także możliwości pozyskiwania środków. Podstawą realizacji zadań bibliotek publicznych jest dotacja podmiotowa organizatora, choć coraz częściej biblioteki sięgają po środki pozabudżetowe, szukają sprzymierzeńców w najbliższym otoczeniu (np. w stowarzyszeniach lokalnych, przedsiębiorstwach i instytucjach lokalnych, wśród osób prywatnych). W ostatnich kilku latach możliwością pozyskiwania środków na realizację konkretnych zadań bibliotek publicznych są budżety obywatelskie, partycypacyjne. Coraz większy udział tych środków w budżetach bibliotek publicznych świadczy o docenieniu ich roli wśród mieszkańców, władz samorządowych czy lokalnych instytucji i organizacji.

Słowa kluczowe: biblioteki publiczne, finansowanie bibliotek publicznych, budżety partycypacyjne, budżety obywatelskie.

Abstract

Public libraries are marked by their close ties with the local communities. Their tasks and the scope of services result from the needs of the speci-

fic groups of citizens. The community role of public libraries determines the level of their financing and their ability to obtain new funds. Specific subsidies from the managing authority are the main source of funding, even though public libraries obtain increasing amounts of extra-budgetary funds as they look for partners within their local communities (such as local associations, companies and institutions as well as private sponsors). For several years now, libraries have been able to obtain funds for specific purposes within the community and the participatory budgets. The ever-larger proportion of these funds in the public library budgets is a sign that citizens, local governments, institutions and organisations acknowledge their community role.

Keywords: public libraries, public library funding, participatory budgets, community budgets.

Wprowadzenie

Określenie biblioteka środowiskowa na ogół sugeruje, że mowa jest o bibliotekach publicznych: komunalnych, samorządowych, lokalnych, czyli działających w określonych środowiskach. Wskazuje to na przestrzeń, w jakiej funkcjonują, zasięg oddziaływania, potencjalnych odbiorców, ale także na zasady ich organizacji i sposób finansowania. Ostatnio, określenie biblioteka środowiskowa stosowane jest także do innych samorządowych bibliotek (coraz częściej w stosunku do bibliotek np. szkolnych i pedagogicznych), które starają się poszerzać zakres swojego oddziaływania. Podobne działania podejmują biblioteki naukowe, szkół wyższych, jednak z przypisanych im funkcji wyraźnie wynika, iż funkcja środowiskowa jest tylko rozszerzeniem ich zadań. Dla bibliotek publicznych, niezależnie od wielkości i typu środowiska (miejskie, wiejskie, osiedlowe, sołeckie) przestrzeń, w której funkcjonują jest punktem odniesienia do budowania oferty i relacji z dalszym i bliższym otoczeniem.

Ścisłe powiązanie bibliotek publicznych z konkretnym środowiskiem, samorządem lokalnym dokonało się w wyniku przemian społeczno-ustrojowych i reform administracyjnych kraju przeprowadzonych po 1989 r. (finansowanie bibliotek należy do zadań władz lokalnych). W konsekwencji każdemu z trzech poziomów samorządu przypisano zadania związane z zaspokajaniem potrzeb wspólnoty, w tym dostępu do kultury. Ma to odzwierciedlenie zarówno w zapisach ustaw samo-

rządowych¹, ustawy o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, ustawy o bibliotekach² oraz statutach poszczególnych bibliotek publicznych.

Wyznacznikiem społecznego rozumienia środowiskowej roli bibliotek publicznych jest obszar ich działalności, usytuowanie, relacje z mieszkańcami oraz kierowana do nich oferta usług. Swoje „środowisko” ma biblioteka wiejska, ale również biblioteka w aglomeracji miejskiej, dzielnicowa, osiedlowa. W Polsce 2/3 bibliotek publicznych usytuowanych jest w środowiskach wiejskich i małomiasteczkowych. Często są tam jedynymi placówkami kultury, otwartymi, przyjaznymi miejscami publicznymi, dostępnymi dla każdego. Zbliży to relacje bibliotek z otoczeniem, a ich zadania, zakres usług wynika z potrzeb określonych grup mieszkańców³.

Taki charakter mają biblioteki publiczne na całym świecie. Świadczą o tym dokumenty, wytyczne, standardy wskazujące, w jaki sposób powinny działać, by jak najlepiej zorganizować pracę i ofertę dla lokalnego otoczenia. Środowiskowy charakter bibliotek publicznych ma odzwierciedlenie np. w dokumentach IFLA, w których w sposób ramowy ujmowane są ich zadania i misja⁴. W dokumencie określającym standardy pracy bibliotek publicznych zapisano: „Biblioteka publiczna jest organizacją ustanowioną, utrzymywaną i finansowaną przez społeczność za pośrednictwem władz lokalnych, regionalnych, narodowych [...]; [...] jest dostępna dla wszystkich członków społeczności bez względu na rasę, narodowość, wiek, płeć, religie, język, stan zdrowia, (np. niepełnosprawność), status

1 W ustawach: o samorządzie gminnym, o samorządzie powiatowym, o samorządzie województwa. Na przykład w *Ustawie o samorządzie gminnym* zapisano: „art. 7.1. [...] Zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy: [...] 9. kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”.

2 *Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach*. Dz.U. 1997, nr 85, poz. 539 z późn. zm., art. 19: „2. Gmina organizuje i prowadzi co najmniej jedną gminną bibliotekę publiczną, wraz z odpowiednią liczbą filii i oddziałów oraz punktów bibliotecznych; 3. Powiat organizuje i prowadzi co najmniej jedną powiatową bibliotekę publiczną; 4. Samorząd województwa organizuje i prowadzi co najmniej jedną wojewódzką bibliotekę publiczną [...]”.

3 M. Trzupek: *Znaczenie bibliotek w środowisku wiejskim*. „Biuletyn EBIB” 2010, nr 4(113). Tryb dostępu: <http://www.ebib.pl/2010/113/a.php?trzupek> [6 czerwca 2017].

4 *Manifest bibliotek publicznych IFLA/UNESCO* (1994); *Działalność bibliotek publicznych*. Wytyczne IFLA/UNESCO. Pod red. P. Gilla. Warszawa 2002; Ch. Koontz, B. Gubbin: *IFLA Public Library Service Guidelines*. Berlin/Munich 2010. Tryb dostępu: <https://www.ifla.org/publications/ifla-publications-series> [8 czerwca 2017].

ekonomiczny czy pracowniczy i posiadane wykształcenie [...]”⁵. Biblioteki publiczne są służbami o charakterze lokalnym i powinny świadczyć usługi z zakresu informacji społecznej i dla dobra społeczności lokalnej [...]”⁶.

Przyjmuje się, że zakres zadań bibliotek publicznych można określić w czterech obszarach, wskazując, iż pełnią one funkcje⁷:

- centrum informacji (tworzą dostęp do zbiorów tradycyjnych i elektronicznych, lokalnych i sieciowych baz danych, oferując dostęp do Internetu);
- centrum kultury (stwarzają możliwość uczestniczenia w różnorodnych wydarzeniach czytelniczych i kulturalnych);
- centrum edukacji (w tym obywatelskiej, współuczestniczą w budowaniu kapitału społecznego);
- centrum społeczne (stają się miejscem integracji społecznej, sprzyjają budowaniu tożsamości lokalnej).

Obszary te wzajemnie się przenikają i uzupełniają, w zależności od potrzeb i specyfiki środowiska, a współczesne biblioteki charakteryzuje wielofunkcyjność, zróżnicowanie podejmowanych zadań. Od kilkunastu lat rośnie znaczenie bibliotek publicznych jako instytucji obywatelskich, tworzących przestrzeń do aktywizacji społeczności lokalnych⁸. W obszarze tym przypisuje się im szereg ról, np.: oferowanie neutralnej, otwartej, przyjaznej przestrzeni (dostępnej dla każdego członka wspólnoty, dla osób o różnych potrzebach); podejmowanie działań integracyjnych w stosunku do mieszkańców (budowanie więzi międzyludzkich, kształtowanie poczucie tożsamości, dokumentowanie wspólnej historii); tworzenie miejsc debat, wymiany poglądów (z udziałem przedstawicieli różnych grup, miejscowych i zewnętrznych autorytetów); budowanie partnerstw z działającymi lokalnie instytucjami/podmiotami publicznymi, organizacjami pozarządowymi, nieformalnymi grupami obywateli, włączanie w swoją działalność przedstawicieli lokalnej społeczności przez angażowanie ich do współpracy z biblioteką (wolontariat)⁹.

5 *Działalność bibliotek publicznych...*, dz. cyt., s. 19.

6 Tamże, s. 26.

7 J. Wołosz: *Problemy rozwoju bibliotek w Polsce*. „Bibliotekarz” 2004, nr 3, s. 3.

8 J. Thorhauge: *Rosnące znaczenie biblioteki jako instytucji obywatelskiej*. „Biuletyn EBIB” 2004, nr 2(53). Tryb dostępu: <http://www.ebib.pl/2004/53/thorhauge.php> [8 czerwca 2017].

9 G. Makowski, F. Pazderski: *Biblioteki publiczne jako przestrzeń nieformalnej edukacji*. „Analizy i Opinie” 2011, nr 116, s. 1-8. Tryb dostępu: <http://www.isp.org.pl/uploads/analyses/1540449426.pdf> [14 czerwca 2017].

Przykładem systemowego wprowadzania do bibliotek publicznych tych idei jest Norwegia, gdzie zgodnie z nowymi przepisami, instytucjom tym przypisano funkcję niezależnego i bezstronnego miejsca spotkań i forum publicznego dialogu, miejsca angażowania obywateli w publiczne dyskusje na tematy istotne dla lokalnych społeczności¹⁰. Podobne procesy zachodzą także w Polsce. W kontekst ten wpisuje się np. program Ośrodka KARTA, który w ramach Programu Rozwoju Bibliotek wdrożył sieć lokalnych społecznych archiwów historycznych – Cyfrowych Archiwów Tradycji Lokalnej (CATL). Biblioteki gminne stają się centrami aktywizującymi miejscowe społeczności do ocalania, pielęgnowania i upowszechniania historii i tradycji lokalnej. Inna inicjatywa Fundacji Civis Polonus, która w latach 2012-2013 prowadziła w 22 bibliotekach publicznych w ramach także PRB projekt *Biblioteka jako przestrzeń dyskusji o sprawach lokalnych*, miała na celu rozwijanie funkcji biblioteki jako przestrzeni dialogu i dyskusji o sprawach lokalnych¹¹. Umacnianie się bibliotek publicznych jako instytucji stanowiących źródło wiedzy o sprawach lokalnych, tworzących przestrzeń służącą do spotkań, wymiany poglądów, rozwijania wśród mieszkańców zainteresowań sprawami lokalnymi (a także regionalnymi, ogólnokrajowymi) sprzyja postrzeganiu ich jako instytucji dla środowiska niezbędnych i godnych wsparcia finansowego przez ich otoczenie (samorząd, lokalne instytucje, prywatnych partnerów).

Głównym źródłem finansowania bibliotek publicznych jest ich organizator – samorząd odpowiedniego szczebla. Pomimo, iż przed bibliotekami publicznymi stawia się coraz więcej zadań i przypisuje się im coraz więcej ról, to jednak przy dzieleniu samorządowych pieniędzy przegrywają one z innymi potrzebami, np. z infrastrukturą. Nie są też priorytetem w obrębie wydatków na kulturę. Z analizy struktury samorządowych wydatków na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego wynika, iż najwięcej w tym obszarze samorządy wydają na domy i ośrodki kultury, kluby i świetlice

10 W Norwegii (podobnie jak w Szwecji) wprowadzono zmiany w ustawie o bibliotekach, dodając do niej nowe zapisy mające promować demokrację poprzez dyskusje i swobodną wymianę opinii w bibliotekach publicznych. Bibliotekom przypisano funkcję niezależnego i bezstronnego miejsca spotkań i forum publicznego dialogu. Dyrektorzy bibliotek otrzymali, na wzór redaktorów gazet, status osoby niezależnej prowadzącej debaty.

11 W zależności od potrzeb dyskutowano m.in.: o sprawach zagospodarowania przestrzeni, ofercie biblioteki i innych instytucji gminnych, potrzebach młodzieży, seniorów, matek z dziećmi, problemach osób bezrobotnych i wielu innych ważnych dla gminy zagadnieniach.

(29,4% całości wydatków na kulturę w samorządach), na biblioteki przeznaczone jest około 19% całości środków¹² (mimo, iż są to najliczniej występujące w nich instytucje kultury). W całości środków budżetowych w poszczególnych samorządach w 2015 r. udział wydatków na biblioteki publiczne wyniósł około 1%. Waha się od 0,3% w samorządach powiatowych, poprzez 0,8% w gminach wiejskich i miejsko-wiejskich i 0,9% w gminach miejskich, do 1% w przypadku bibliotek wojewódzkich i miejskich (z funkcjami wyłącznie wojewódzkimi – 0,6%).

Tabela 1. Procentowy udział budżetu organizatora przeznaczony na bibliotekę w 2015 r. (analiza prowadzona dla 1588 bibliotek publicznych)

Biblioteka	Mediana
Gminy wiejskiej	0,8
Gminy miejsko-wiejskiej	0,8
Gminy miejskiej	0,9
Wojewódzka i miejska	1
Wojewódzka	0,6
Powiatowa	0,3

Zródło: *Analiza Funkcjonowania Bibliotek Publicznych za 2015 r.* Projekt SBP. Tryb dostępu: <http://afb.sbp.pl/afb/wyniki-badan> [14 czerwca 2017].

Dotacja podmiotowa od organizatora stanowi ponad 90% całości środków, jakimi dysponują biblioteki publiczne na swoją działalność, często uzupełniana jest ze środków samorządowych dotacjami celowymi (biblioteki występują o dodatkowe środki np. do gminnych komisji rozwiązywania problemów alkoholowych, przeciwdziałania narkomanii, ochrony środowiska, ekologii). W ocenie bibliotek publicznych dotacje od organizatorów pozwalają na realizację podstawowych zadań statutowych oraz utrzymanie pracowników i lokali. Utrudnia to jednak tworzenie długofalowych strategii, które pozwoliłyby na planowanie nowych inicjatyw, modernizację dotychczasowych działań.

Biblioteki publiczne podejmują szereg działań, które służą zdobywaniu dodatkowych funduszy na ich działalność. Starają się o środki z programów rządowych, grantów fundacji i stowarzyszeń, funduszy unijnych. Szukają sprzymierzeńców w najbliższym otoczeniu, wśród stowarzyszeń, przedsię-

¹² *Kultura w 2015 r.* Warszawa 2016, s. 65.

biorców i instytucji lokalnych, osób prywatnych. Według analiz bibliotek wojewódzkich środki pochodzące spoza budżetu organizatora, to około 8-9% całości wydatków bibliotek publicznych. Wśród nich są środki pozyskane przez biblioteki dzięki ich bliskim relacjom z otoczeniem w wyniku projektów zgłaszanych bezpośrednio przez obywateli (pochodzące z budżetów obywatelskich, funduszy sołeckich) lub w ramach darowizn, sponsoringu. W odniesieniu do całości wydatków bibliotek publicznych nie są one procentowo duże, jednak pozwalają na realizację ważnych dla bibliotek i ich użytkowników projektów. Korzystanie z dodatkowych środków pozwala bibliotekom na zwiększenie oferty, wzbogacanie działań kierowanych do dzieci i młodzieży, osób z różnymi potrzebami, starszych oraz dopasowanie jej do faktycznych potrzeb użytkowników.

Budżety obywatelskie

W ostatnich kilku latach wśród możliwości pozyskiwania środków na realizację konkretnych zadań bibliotek publicznych są budżety partycypacyjne. Idea włączania mieszkańców gminy, dzielnicy, wsi lub osiedla w projektowanie lokalnych wydatków została zainicjowana w miastach południowoamerykańskich (Porto Albare, 1989). W Europie ważne dla rozwoju inicjatywy budżetów obywatelskich były działania podjęte w Kolonii, gdzie w 2007 r. po raz pierwszy władze miasta umożliwiły mieszkańcom głosowanie na wybrane projekty. W Polsce przyjmuje się, że miastem, który jako pierwsze wprowadziło w 2011 r. budżet obywatelski był Sopot¹³. W 2014 r. na jego realizację zdecydowało się około 100 miast oraz kilka powiatów i województw, obecnie staje się coraz bardziej popularny. Budżet obywatelski nie ma wypracowanych jednolitych ram prawnych obowiązujących w obrębie kraju (procedury wypracowywane są przez poszczególne samorządy, co umożliwia uwzględnienie ich lokalnej specyfiki)¹⁴. Skorzystanie z tego źródła finansowania jest możliwe tylko w gminach,

13 Inicjatywa ta poprzedzona była prekursorskimi działaniami w Płocku (2002) i Rybniku (2010).

14 W 2013 r. został opracowany pierwszy przewodnik, który miał na celu wspieranie tego typu inicjatywy: W. Kęłowski: *Budżet partycypacyjny. Krótka instrukcja obsługi*. Instytut Obywatelski. Warszawa 2013. Tryb dostępu: http://www.institutobywatelski.pl/wp-content/uploads/2013/03/budzet_partycypacyjny.pdf [14 czerwca 2017]; w 2015 r. ukazał się kolejny, autorstwa: A. Bluj, E. Stokłuska: *Budżet partycypacyjny (obywatelski) krok po kroku. Poradnik dla praktyków*. Fundacja Pracownia Badań i Innowacji Społecznych „Stocznia”. Tryb dostępu: http://partycypacjaobywatelska.pl/wp-content/uploads/2016/01/BP_krokpokroku.pdf [14 czerwca 2017].

które zdecydowały się na jego wydzielenie, co nie jest obligatoryjne. Takie rozwiązania podejmują także samorzady powiatowe i wojewódzkie. Ogólną zasadą jest założenie, że to mieszkańcy przygotowują i składają projekt, który aby był zrealizowany musi uzyskać odpowiednią liczbę popierających głosów. Projekty mogą mieć charakter ogólnomiejski (ogólnogminny) lub bardziej lokalny (służący mieszkańcom określonego osiedla, dzielnicy, wsi). Wysokość środków na realizację przedsięwzięcia zależy od wysokości budżetu danego projektu i środków przeznaczonych na budżet partycypacyjny w ogóle w samorządzie.

Według K. Janczulewicz można wyodrębnić cztery obszary zadań, w których inwestowanie zainteresowani są mieszkańcy, tj.: infrastruktura miejska; ekologia i środowisko; sport i rekreacja; kultura i edukacja. W 2014 r. wśród zgłaszanych projektów najmniej było związanych z kulturą, sztuką i edukacją, a najwięcej inicjatyw obywatelskich zrealizowano w ramach budżetów na terenie województwa śląskiego (wydzielono go w 14 śląskich miastach, w tym w czterech z nich mieszkańcy wybrali projekty wspomagające miejskie biblioteki publiczne)¹⁵.

Wydaje się, że taka sytuacja znajduje potwierdzenie także w 2016 r., jeśli przeanalizuje się projekty „biblioteczne” realizowane w ramach budżetów partycypacyjnych¹⁶. Okazuje się, że nie są one jeszcze tak rozpowszechnione i liczne. W 2016 r. w czterech województwach nie realizowano tego typu inicjatyw (lubelskim, lubuskim, opolskim, świętokrzyskim¹⁷). Ich popularność widoczna jest przede wszystkim w dwóch województwach mazowieckim i śląskim. W pozostałych województwach są to często pojedyncze inicjatywy, realizowane w środowiskach dużych miast. Wynika to zapewne z faktu, że większość gmin, która wprowadziła realizację budżetów partycypacyjnych to duże środowiska. Procentować tu może także doświadczenie miejskich środowisk w realizowaniu społecznych, wspólnych celów (np. doświadczenia z tworzeniem wspólnot mieszkaniowych). Taki stan rzeczy

15 K. Janczulewicz: *Budżet obywatelski narzędziem dialogu społecznego*. W: *Kultura informacyjna w ujęciu interdyscyplinarnym: teoria i praktyka*. T. 2. Pod red. nauk. H. Batorowskiej, Z. Kwiasowskiego. Kraków 2016, s. 304-314. Tryb dostępu: http://rep.up.krakow.pl/xmlui/bitstream/handle/11716/922/kultura_informacyjna_w_ujeciu_in_batorowska_hanna_000035.pdf?sequence= [14 czerwca 2017].

16 Analizy dokonano na podstawie sprawozdań za 2016 r. z działalności bibliotek publicznych przygotowanych przez wojewódzkie biblioteki publiczne (materiały opracowywane są co roku na potrzeby Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego).

17 Choć w 2015 r. Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Kielcach była beneficjentem takiego projektu.

nie zaprzecza idei realizowania projektów bliskich, ważnych dla konkretnych grup mieszkańców, ponieważ beneficjentami tych środków są przede wszystkim filie, oddziały, agendy bibliotek funkcjonujące w określonym środowisku (dzielnicach, osiedlach). Nie brakuje też przykładów realizacji inicjatyw przez małe biblioteki wiejskie, miejsko-wiejskie. Ważne jest, że zarówno w dużych środowiskach wielkomiejskich, jak i małych, wiejskich potrzeby bibliotek publicznych są dla ich mieszkańców ważne, widoczne i wygrywają w głosowaniach.

Tabela 2. Środki pozyskane przez biblioteki publiczne w 2016 r. w ramach budżetów partycypacyjnych

Województwo	Środki pozyskane w ramach budżetu partycypacyjnego	Odsetek w budżecie ogółem
Ogółem	6 115 199	0,4
Dolnośląskie	8 900	0,01
Kujawsko-pomorskie – cz. bydgoska	67 813	0,2
Kujawsko-pomorskie – cz. toruńska	250 000	0,7
Lubelskie	–	–
Lubuskie – cz. gorzowska	–	–
Lubuskie – cz. zielonogórska	–	–
Łódzkie	240 100	0,3
Małopolskie	228 300	0,2
Mazowieckie	2 752 268	1,2
Opolskie	–	–
Podkarpackie	247 790	0,4
Podlaskie	493 336*	1,2
Pomorskie	33 907	0,1
Śląskie	1 687 298	1
Świętokrzyskie	-	-
Warmińsko-mazurskie	40 900	0,1
Wielkopolskie	52 387	0,1
Zachodniopomorskie	12 200	0,02

*Łącznie ze środkami pozyskanymi z budżetu partycypacyjnego innego samorządu niż organizator.

Źródło: opracowanie własne na podstawie sprawozdań wojewódzkich bibliotek publicznych za 2016 r.

W 2016 r. w skali kraju w ramach budżetu partycypacyjnego biblioteki publiczne pozyskały ponad 6 mln zł, co stanowiło 0,4% całości ich wydatków. Największe środki uzyskane w ramach realizacji budżetów partycypacyjnych w 2016 r. odnotowano w województwach: mazowieckim, śląskim, podlaskim, kujawsko-pomorskim, podkarpackim, łódzkim i małopolskim.

Przykładem biblioteki pracującej w niedużym środowisku, która otrzymała środki z budżetu partycypacyjnego jest Biblioteka Publiczna Miasta i Gminy Barciany (woj. kujawsko-pomorskie). Sześćdziesiąt osiem tys. zł pozyskanych w 2016 r. zostało przeznaczonych na budowę „zielonych” (czyli letnich) czytelni przy bibliotece głównej oraz filii bibliotecznej („Zielone literacko-kulturalne zakątki”), przy których posadzone zostały drzewa i krzewy, położono kostkę brukową, zainstalowano ławki i stoły do gry w szachy, zakupiono pawilon ogrodowy.

Tabela 3. Budżet obywatelski w bibliotekach publicznych województwa śląskiego w 2016 r.

Lp.	Biblioteka	Zakres projektu budżetu obywatelskiego	Liczba projektów	Przyznana kwota (w zł)
1.	MBP w Katowicach	zakup nowości, zakup audiobooków, doposażenie, remont	32	631 125
2.	MBP w Częstochowie	remont, doposażenie, honoraria dla pisarzy i prowadzących spotkania autorskie, zakup nowości, organizacja warsztatów	16	766 790
3.	MBP w Dąbrowie Górniczej	zakup nowości	4	257 700
4.	Książnica Beskidzka w Bielsku Białej	zakup książek z dużą czcionką, zakup audiobooków	1	15 000
5.	M-PBP* w Pszczynie	zakup nowości, doposażenie,	4	12 983
6.	MBP w Mikołowie	zakup nowości	1	2 000
7.	MBP w Sosnowcu	zakup nowości	1	1 700
Razem			59	1 687 298

* Miejsko-Powiatowa Biblioteka Publiczna w Pszczynie.

Źródło: *Sprawozdanie z działalności bibliotek publicznych województwa śląskiego w 2016 r.* (maszynopis). Opracowane przez Dział Instrukcyjno-Metodyczny Biblioteki Śląskiej.

W województwie śląskim dominowały większe miasta (jest to też specyfika tego regionu, jeśli chodzi o ich występowanie, koncentrację). Zrealizowano 59 projektów w ramach budżetów partycypacyjnych (na blisko 1,7 mln zł), w tym 32 w Miejskiej Bibliotece Publicznej (MPB) w Katowicach oraz 16 w Miejskiej Bibliotece Publicznej w Częstochowie. Z roku na rok w województwie śląskim zwiększa się liczba zgłaszanych i wdrażanych projektów „bibliotecznych” realizowanych z inicjatywy mieszkańców. Dla porównania w 2015 r. było ich 27 (na kwotę powyżej 700 tys. zł), w tym 20 realizowała MBP w Katowicach.

W województwie mazowieckim sytuacja wyglądała podobnie, na 70 zrealizowanych projektów – 61 było udziałem bibliotek dzielnicowych i ich filii bibliotecznych, 9 realizowano poza Warszawą, choć nie do końca w mniejszych ośrodkach (np. 4 realizowano w Radomiu). W porównaniu z poprzednimi latami nastąpił znaczący wzrost zarówno środków pozyskanych z budżetu partycypacyjnego, jak i liczby korzystających bibliotek. Ogółem 20 bibliotek publicznych województwa pozyskało blisko 2,8 mln zł (w 2015 r. – 623 862 zł). Ponad połowa tych środków przeznaczona była na zakup zbiorów. W 2017 r. sytuacja w województwie mazowieckim będzie mniej korzystna. Siedemnaście bibliotek publicznych województwa, w tym piętnaście bibliotek dzielnicowych Warszawy otrzymało dodatkowe środki w wysokości ponad 1,7 mln zł, w tym z przeznaczeniem na zbiory 1,1 mln zł.

Tabela 4. Udział bibliotek publicznych w województwie mazowieckim w budżetach partycypacyjnych w 2016 r.

Lp.	Biblioteka publiczna	Liczba projektów	Kwota w zł		
			ogółem	w tym na zbiory	inne projekty
Biblioteki Publiczne Dzielnic Warszawy					
1.	Białołęka	1	51 200	15 000	Filia „Zielona” – meble i zagospodarowanie terenu
2.	Mokotów	6	140 901	115 500	klub gier planszowych
3.	Ochota	4	294 000	88 000	modernizacja Biblioteki „Pod skrzydłami”
4.	Praga Południe	8	62 100	57 300	oznakowanie dojścia do jednej z placówek, baner informacyjny
5.	Praga Północ	3	210 000	160 000	zajęcia edukacyjno-kulturalne

Lp.	Biblioteka publiczna	Liczba projektów	Kwota w zł		
			ogółem	w tym na zbiory	inne projekty
Biblioteki Publiczne Dzielnic Warszawy					
6.	Rembertów	3	78 400	41 000	imprezy kulturalne, warsztaty naukowe
7.	Śródmieście	3	638 000	347 000	prenumerata czasopism, zakup komputerów
8.	Targówek	4	249 500	199 500	zakup mebli do wypożyczalni
9.	Ursus	2	136 800	106 000	zakup zabawek
10.	Wawer	19	151 606	70 990	m.in. prenumerata czasopism, wykłady, czytelnia plenerowa
11.	Wesoła	1	10 100	10 000	–
12.	Wilanów	1	150 000	150 000	–
13.	Włochy	1	46 300	46 300	–
14.	Wola	4	319 810	–	zakup komputerów, zmiana wyposażenia w 3 placówkach
15.	Żoliborz	1	35 000	35 000	–
BP Dzielnic Warszawy ogółem		61	2 573 717	1 441 590	–
Biblioteki Publiczne spoza Warszawy					
16.	Nowy Dwór	1	28 770	–	wymiana okien
17.	Otwock	1	10 000	10 000	–
18.	Płońsk	1	28 681	–	spotkania autorskie, wystawa edukacyjna
19.	Radom	4	72 000	72 000	–
20.	Radzymin	2	39 100	–	kino pod chmurką, warsztaty muzyczne
Biblioteki Publiczne spoza Warszawy ogółem		9	178 551	82 000	–
Biblioteki woj. mazowieckiego ogółem		70	2 752 268	1 523 590	–

Źródło: *Sprawozdanie z działalności bibliotek publicznych województwa mazowieckiego w 2016 r.* (maszynopis). Opracowane przez Dział Wojewódzkiej Sieci Bibliotek, Biblioteki Publicznej m.st. Warszawy Biblioteki Głównej Województwa Mazowieckiego.

Przykładem kolejnego województwa, w którym budżet partycypacyjny skutecznie pozyskiwany jest na potrzeby bibliotek publicznych jest łódzkie. Obok Łodzi, gdzie budżet obywatelski realizowany jest od 2013 r.¹⁸, a w 2016 r. z dotacji na projekty zgłoszone dla bibliotek skorzystały placówki: Bałut, Górnej, Śródmieścia i Widzewa (łącznie kwota w 2016 r. to ponad 240 tys. zł), dużą aktywnością wykazują się mieszkańcy mniejszych środowisk¹⁹. W 2015 r. MiPBP w Kutnie pozyskała fundusze na dwa projekty na łączną kwotę 195,5 tys. zł (z przeznaczeniem na remont czytelnicy oraz na zakup nowoczesnego wyposażenie multimedialnego i komputerowego biblioteki). W 2017 r. MiPBP w Kutnie dzięki wsparciu mieszkańców, otrzymała 24 tys. zł na zakup książek do filii, a MBP w Konstanczynie 80 tys. zł na remont. Także dla bibliotek dzielnicowych Łodzi rok 2017 będzie bardzo korzystny, wszystkie dzielnice pozyskują środki z budżetów partycypacyjnych (Bałuty – 50 tys. zł, Górna – 54 tys. zł, Śródmieście – 14 tys. zł, Widzew – 67,8 tys. zł, Polesie – 39 tys. zł).

W pozostałych województwach udział bibliotek publicznych w budżetach partycypacyjnych jest mniej liczny. Na przykład w województwie podlaskim, dwie biblioteki realizowały projekty mające na celu rozszerzenie dostępności bibliotek dla osób niepełnosprawnych (Książnica Podlaska na kwotę powyżej 430 tys. zł²⁰ oraz MBP w Bielsku Podlaskim blisko 27 tys. zł²¹). Natomiast MBP w Augustowie otrzymała środki na zakup książek (31 tys. zł).

W województwie pomorskim i wielkopolskim udział w budżetach partycypacyjnych miały biblioteki pracujące w zróżnicowanych środo-

18 Prezydent m. Łodzi powołała Radę Programową ds. Budżetu Obywatelskiego, w której składzie znaleźli się przedstawiciele władz miasta, radnych miejskich, organizacji pozarządowych, mieszkańców, rad osiedli oraz uczelni wyższych. Filie miejskich bibliotek publicznych z Łodzi korzystają również ze środków pieniężnych przekazywanych przez rady osiedli – jednostki pomocnicze Urzędu Miasta. Dofinansowanie to przeznaczone jest na konkretne działania, np.: zakup nowości wydawniczych, audiobooków, sprzętu komputerowego, materiałów plastycznych oraz modernizacje. Kwoty dofinansowania są bardzo zróżnicowane (w 2016 r. od 400 zł do 78 tys. zł).

19 Szerzej realizację budżetu partycypacyjnego w Łodzi opisuje artykuł dr. Z. Gruszki.

20 Projekt realizowany był w 16 filiach, placówki pozyskały nowy sprzęt (multilektory, powiększalniki stacjonarne, zestawy multimedialne, multiroomy dla czytelników, laptopy, tablety, odtwarzacze CD/MP3, gry planszowe, audiobooki i książki z dużą czcionką oraz zestawy muzyczne – pianina, perkusje, gitary elektryczne).

21 Zadanie obejmowało dostosowanie biblioteki do potrzeb osób niepełnosprawnych, zainstalowanie: przenośnych lup elektronicznych, specjalistycznego sprzętu komputerowego dla niewidomych, dyktafonów ultradźwiękowych, tabliczek na drzwi, systemu informacyjno-przywołującego.

wiskach. W wielkopolskim (MBP w Koninie – blisko 32 tys. zł na zakup audiobooków oraz spotkania autorskie), Biblioteka Raczyńskich w Poznaniu (około 13 tys. zł na bieżącą działalność), MBP w Środzie Wlkp. (8 tys. zł na zakup nowości książkowych dla filii). W województwie pomorskim były to też trzy biblioteki: BM-P w Kwidzynie (na przedsięwzięcia kulturalne – 12 tys. zł), MBP w Słupsku (na wydarzenia kulturalne – 20 tys. zł), BPG Rzeczenica (na organizację *Nocy Bibliotek* – 2 tys. zł).

W województwie małopolskim największe środki z budżetu partycypacyjnego pozyskała WBP w Krakowie, która realizowała projekt przewidziany na lata 2016-2017, w 2016 r. wydatkowano około 200 tys. zł. Pozostałe biblioteki otrzymały mniejsze kwoty (PiMBP w Olkusz – 20 tys. zł, Nowohucka BP i BP w Niepołomicach – po około 4 tys. zł).

W województwach podkarpackim i warmińsko-mazurskim projekty w ramach budżetów partycypacyjnych realizowały tylko biblioteki w siedzibach miast wojewódzkich (WiMBP Rzeszów, MBP Olsztyn).

Projekty realizowane w ramach budżetów partycypacyjnych, którymi beneficjentami były biblioteki publiczne dotyczyły:

- uzupełniania księgozbiorów;
- rozszerzenia oferty bibliotek o zbiory „alternatywne”, np. z dużą czcionką, gier planszowych lub na innych nośnikach (audiobooki);
- modernizacji placówek bibliotecznych (remontów, nowej aranżacji wnętrz, zmiany, rozszerzenia funkcji przestrzeni w bibliotece i wokół niej);
- poszerzenia dostępności ofert bibliotek dla osób z dysfunkcjami;
- doposażenia, czyli zakupu sprzętu elektronicznego (komputery; sprzęt biurowy, nagłaśniający, wspomagający czytanie) oraz sprzętu wspomagającego działalność biblioteki (ścianki wystawiennicze, tablice interaktywne, konsole);
- realizacji działań promujących czytelnictwo (spotkania autorskie, festiwale czytelnicze itp.) lub integrujących mieszkańców (honoraria osób prowadzących imprezy biblioteczne, zakup pomocy do organizacji warsztatów i spotkań autorskich np. artykuły papiernicze).

Porównanie budżetu obywatelskiego na przestrzeni ostatnich lat wskazuje, że z każdym rokiem, zwiększa się liczba gmin wprowadzających budżet partycypacyjny, a także coraz więcej zgłaszanych wniosków dotyczy bibliotek publicznych. Świadczy to o tym, że dotychczasowe doświadczenia mieszkańców, jeśli chodzi o sposób realizacji projektów są pozytywne. Wskazuje też obszary, w których mieszkańcy widzą braki swoich bibliotek

lub inne jej aktywności. Pomimo wieloletniego dofinansowania zakupu nowości wydawniczych jest to obszar, w którym czytelnicy-mieszkańcy chcieliby widzieć większe zmiany. Być może jest też tak, że kupowanie książek do bibliotek publicznych jest jak najbardziej oczywiste i najłatwiejsze do przeprowadzenia.

Fundusz sołecki

Podobny mechanizm wykorzystania środków finansowych gminy dotyczy tzw. funduszy sołeckich. Jest to forma włączania mieszkańców do współuczestniczenia w decydowaniu, na co zostaną przeznaczone środki w małych środowiskach – sołectwach. Fundusze sołeckie są to wyodrębnione z budżetu gminy pieniądze, przeznaczone do wykorzystania przez mieszkańców danego sołectwa. Choć to ważny element dotowania bibliotek publicznych, brakuje na ich temat pełniejszej wiedzy. Wynika to z faktu, iż przede wszystkim dotyczą najmniejszych ogniw w sieci bibliotek publicznych – filii wiejskich, po drugie nie są to zazwyczaj tak wysokie kwoty, jak zdarza się to w przypadku budżetów obywatelskich. Wiele bibliotek gminnych korzysta z takiej formy dofinansowania, jednak określenie, jaki jest udział funduszy sołeckich w budżetach bibliotek gminnych w skali kraju nie jest możliwe. Częstkowa wiedza na ten temat została pozyskana ze sprawozdań bibliotek wojewódzkich. Warto jednak zwrócić uwagę na fundusze sołeckie, bo są one coraz częściej wydzielane w budżetach samorządów, w 2016 r. dysponowało nimi 68% gmin (w latach 2009-2013 – 55%, w latach 2015 r. – 65%)²², a np. w 2012 r. wydatki w ramach funduszy sołeckich na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego stanowiły drugą co do wielkości ich część (25%), po wydatkach na transport i łączność (36%)²³.

Fundusz sołecki jest określany na stronach (<http://funduszesoleckie.pl/>) jako narzędzie lokalnego rozwoju, które ma służyć poprawie życia mieszkańców. Odmiennie wobec budżetu obywatelskiego, ma swoje ramy prawne wprowadzone ustawami²⁴. Jednak już wcześniej, przed wejściem w życie regulacji prawnych, w wielu miejscach w Polsce wprowadzane były środki sołeckie – kwoty przeznaczane dla każdego sołectwa, w zależności

22 Kamińska J.: *Fundusze sołeckie zyskują na popularności*. Tryb dostępu: <http://www.wspolnota.org.pl/aktualnosci/aktualnosc/fundusze-soleckie-zyskuja-popularnosc/> [6 czerwca 2014].

23 Fundusze sołeckie. Tryb dostępu: <http://funduszesoleckie.pl/?p=677> [14 lipca 2017].

24 *Ustawa o funduszu sołeckim z 20 lutego 2009 roku*. Dz.U. 2009, nr 52, poz. 420, zastąpiona *Ustawą z dnia 21 lutego 2014 r. o funduszu sołeckim*. Dz.U. 2014, poz. 301.

od możliwości finansowych gminy i potrzeb poszczególnych wsi. Uchwałę o wyodrębnieniu funduszu sołeckiego corocznie podejmuje rada gminy, w terminie do końca roku poprzedzającego rok, w którym nastąpi realizacja przedsięwzięcia. Następnie, rada gminy podaje sołtysom informacje na temat kwot przysługujących poszczególnym sołectwom, a mieszkańcy sołectwa podejmują podczas zebrania wiejskiego decyzje co do przeznaczenia środków z funduszu. Fundusze sołeckie mają być zachętą do aktywności obywateli na terenach wiejskich. Wysokość środków przypadająca na każde sołectwo jest wypadkową liczby jego mieszkańców i dochodów gminy. Przedsięwzięcia realizowane w ramach funduszu sołeckiego, muszą równocześnie spełniać trzy warunki: służyć poprawie życia mieszkańców, być zgodne ze strategią rozwoju gminy, należeć do zadań własnych gminy. W ramach funduszu sołeckiego można wesprzeć działanie biblioteki funkcjonującej w sołectwie, poprzez np.: zakup książek, materiałów edukacyjnych, sprzętu multimedialnego, sfinansowanie różnego rodzaju kursów, imprez i spotkań.

Trudno oszacować wysokość środków pozyskiwanych przez biblioteki publiczne z funduszy sołeckich. Biblioteki publiczne nie zawsze je wykazują, ponadto nie zawsze wchodzi one do ich budżetów, zostają przeznaczane na np. prace związane z modernizacją placówki i są z nich opłacone, ale bez udziału biblioteki (np. Gmina Łaskarzew – filia Nowy Pilczyn). Na przykład w województwie zachodniopomorskim pięć bibliotek wykazuje środki pozyskane z funduszy sołeckich. W gminie Dębno rady sołeckie od 2005 r. przyznają fundusze: od 700 zł do 2 tys. zł, które przeznaczane są na zakup nowości książkowych, łącza internetowe, materiały biurowe i tonery (na wykonywanie wydruków i kserokopii dla mieszkańców wsi). GBP w Bierzwicy (gmina Świdwin) środki z funduszu sołeckiego otrzymuje od 5 lat z przeznaczeniem na zakup książek, w szczególności na lektury szkolne (w latach 2014-2016 po 3 tys. zł w każdym roku). Pozostałe trzy biblioteki korzystały z funduszy sołeckich jednorazowo. BPG Gościno w 2015 r. na remont budynku w którym znajduje się świetlica i filia biblioteki, MGBP w Trzcińsku Zdroju w 2013 r. (rada sołecka ze wsi Stołeczna zakupiła sprzęt do filii bibliotecznej za kwotę ponad 5 tys. zł), GBP Będzinie w 2016 r. (środki w wysokości 5 tys. zł przeznaczono na zakup regałów bibliotecznych do nowej filii)²⁵.

W dyskusjach dotyczących przeznaczenia środków z budżetów obywatelskich czy funduszy sołeckich podnoszone są problemy związane

²⁵ *Sprawozdanie z działalności bibliotek publicznych województwa zachodniopomorskiego w 2016 r. (maszynopis).*

z ich realizacją, które są także udziałem bibliotek publicznych²⁶. W większości biblioteki wykorzystując środki partycypacyjne nie miały problemu z ich otrzymaniem z urzędów gmin. Wystąpiły jednak jednostkowe próby ograniczenia dotacji podstawowej o wielkość środków pozyskanych z budżetów partycypacyjnych.

Tabela 5. Zalety i wady pozyskiwania środków z budżetów obywatelskich i funduszy sołeckich

Czynniki pozytywne	Czynniki negatywne
Możliwość realizacji nietypowych, ciekawych projektów – na których realizację biblioteki nie byłoby stać.	Środki pozyskiwane są na zadania, na które biblioteka powinna mieć zagwarantowane finansowanie od organizatora.
Budowanie relacji z otoczeniem, współpraca z mieszkańcami: składanie wniosku, konsultacje, głosowanie.	Zadania zgłoszone do realizacji nie zawsze są priorytetem dla biblioteki lub są niezgodne z jej statutem.
Potwierdzenie atrakcyjności i potrzeby funkcjonowania placówki – głosują mieszkańcy.	Trudności w zapewnieniu kontynuacji projektów w ramach budżetów obywatelskich.
Biblioteka nie jest obciążona procedurą przygotowania projektu.	Środki doraźne, jednostkowe, rozliczane zazwyczaj w okresie roku.

Źródło: opracowanie własne.

Darowizny i sponsoring

W ostatnich latach, wiele bibliotek publicznych coraz aktywniej i skuteczniej angażuje się w pozyskiwanie środków na bardzo różne cele w ramach sponsoringu. Nie zawsze są to środki pieniężne. Często formą wsparcia oferowaną przez organizacje, instytucje, osoby prywatne czy lokalny biznes jest wkład rzeczowy w postaci materiałów, przyborów, nagród, urządzeń i wyposażenia (np.: zakup rolet, dywanów, stolików, sprzętu komputerowego), produktów firmy (np.: wyrobów cukierniczych) czy nieodpłatnego świadczenia usług (np. druk plakatów, noclegi, wejściówki), użyczenie miejsca/sali, materiałów potrzebnych do prowadzenia zajęć (np.: artykułów plastycznych i papierniczych, materiałów dydaktycznych, gier planszowych), artykułów spożywczych dla uczestników imprez czytelniczych.

²⁶ M. Poniatowicz: *Kontrowersje wokół idei budżetu partycypacyjnego jako instrumentu finansów lokalnych*. „Studia Ekonomiczne” 2014, nr 198, s. 177-188. Tryb dostępu: <https://www.sbc.org.pl/dlibra/publication/148060/edition/139032/content?ref=desc> [26 czerwca 2017].

Wśród darowizn rzeczowych, pozyskiwanych przez biblioteki od sponsorów, wymienić należy także: książki, czasopisma, zbiory specjalne. Można tu posłużyć się kilkoma przykładami. W Bytomiu Odrzańskim indywidualny darczyńca ufundował prenumeratę periodyku „Mówią Wieki” oraz „Wiedza i Życie”, w Babimoście – prywatni przedsiębiorcy dofinansowali letnie zajęcia dla najmłodszych, w Bojadłach regionalne Nadleśnictwo oraz Spółdzielnia Transportu Wiejskiego dofinansowały poczęstunki dla uczestników zajęć bibliotecznych, w Nowej Soli prywatni sponsorzy angażują się finansowo w organizację spotkań autorskich, w Łomży tą drogą pozyskano środki na budowę Pomnika Pamięci Ofiar Sybiru przed budynkiem biblioteki.

Tabela 6. Środki pozyskane przez biblioteki publiczne w ramach sponsoringu w 2016 r.

Województwo	Procentowy udział w stosunku do ogółu budżetów bibliotek
Ogółem	1,8
Dolnośląskie	1,1
Kujawsko-pomorskie – cz. bydgoska	2,2
Kujawsko-pomorskie – cz. toruńska	1,7
Lubelskie	2,3
Lubuskie – cz. gorzowska	0,8
Lubuskie – cz. zielonogórska	6
Łódzkie	0,4
Małopolskie	2,5
Mazowieckie	0,5
Opolskie	10,7
Podkarpackie	1,8
Podlaskie	4,4
Pomorskie	1,3
Śląskie	1,2
Świętokrzyskie	0,4
Warmińsko-mazurskie	3,6
Wielkopolskie	1
Zachodniopomorskie	1,1

Źródło: opracowanie własne na podstawie sprawozdań wojewódzkich bibliotek publicznych za 2016 r.

Uzyskane w ramach sponsoringu środki finansowe stanowiły w bibliotekach publicznych w 2016 r. blisko 2% całości przychodów. W skali kraju biblioteki publiczne pozyskały w ten sposób ponad 25 mln zł.

Darczyńcami są przede wszystkim instytucje, osoby prywatne z najbliższego otoczenia bibliotek publicznych. Najczęściej: firmy prywatne, banki, instytucje, przedsiębiorstwa lokalne, prywatne osoby, fundacje, stowarzyszenia. Ale także grupy działania – o zasięgu lokalnym, regionalnym lub ogólnokrajowym.

Podsumowanie

Większość bibliotek publicznych wykazuje się dużą aktywnością w zakresie wyszukiwania pozabudżetowych źródeł pozyskiwania środków na działalność bieżącą i inwestycje. Programy rządowe – ważne – mają dla bibliotek i rozwoju tych instytucji wymiar systemowy, strategiczny, wspomagają najważniejsze, podstawowe obszary funkcjonowania bibliotek (zakup, e-usługi, infrastruktura). Ważny jest fakt, że na poziomie lokalnym (środowiskowym), regionalnym oraz krajowym pojawia się coraz więcej możliwości pozyskiwania dodatkowych środków na ich funkcjonowanie. Na możliwości bibliotek publicznych i ich aktywność w tym zakresie nie ma wpływu typ środowiska, w którym funkcjonują. Dużo odważniej występują o nie biblioteki, które mają już osiągnięcia projektowe na swoim koncie. Choć często nie są to duże kwoty (i nie zaspokoją wszystkich potrzeb biblioteki), należy podkreślić, że w przypadku bibliotek gminnych relatywnie do wielkości placówek dodatkowe środki, w znacznym stopniu mogą uzupełnić budżet biblioteki, dać możliwość sfinansowania działań, na które wcześniej nie udało się pozyskać funduszy.

Bibliografia

1. Audunson R. A.: *The library and quality of life (Biblioteki a jakość życia)*. „Scandinavian Library Quarterly” Vol. 49, nr 1/2 (2016). Tryb dostępu: slq.nu/?article=volume-49-no-1-2-2016-13 [14 lipca 2017].
2. Bluj A., Stokłuska E.: *Budżet partycypacyjny (obywatelski) krok po kroku. Poradnik dla praktyków*. Fundacja Pracownia Badań i Innowacji Społecznych „Stocznia”. Tryb dostępu: http://partycypacjaobywatelska.pl/wp-content/uploads/2016/01/BP_krokpokroku.pdf [14 czerwca 2017].
3. Ericson A.: *The new independent „debate libraries” of Norway (Nowe, niezależne „biblioteki debat” Norwegii)*. „Scandinavian Libraries Quarterly” Vol. 48, nr 3 (2015), il. Tryb dostępu: slq.nu/?article=volume-48-no-3-2015-11 [14 lipca 2017].

4. *Finanse kultury w latach 2007-2015*. Kraków 2016.
5. Fundusze sołeckie. Tryb dostępu: <http://funduszesoleckie.pl/?p=677> [14 lipca 2017].
6. Goulding A.: *Libraries and cultural capital*. „Journal of Librarianship and Information Science” Vol. 40(4) (2008). Tryb dostępu: <http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0961000608096713> [14 lipca 2017].
7. Janczulewicz K.: *Budżet obywatelski narzędziem dialogu społecznego*. W: *Kultura informacyjna w ujęciu interdyscyplinarnym: teoria i praktyka*. T. 2. Pod red. nauk. H. Batorowskiej, Z. Kwiasowskiego. Kraków 2016, s. 304-314. Tryb dostępu: http://rep.up.krakow.pl/xmlui/bitstream/handle/11716/922/kultura_informacyjna_w_ujeciu_in_batorowska_hanna_000035.pdf?sequence= [14 czerwca 2017].
8. Kamińska J.: *Fundusze sołeckie zyskują na popularności*. Tryb dostępu: <http://www.wspolnota.org.pl/aktualnZsci/aktualnosc/fundusze-soleckie-zyskuja-popularnosc/> [6 czerwca 2014].
9. Kębski W.: *Budżet partycypacyjny. Krótka instrukcja obsługi*. Instytut Obywatelski. Warszawa 2013. Tryb dostępu: http://www.institutobywatelski.pl/wp-content/uploads/2013/03/budzet_partycypacyjny.pdf [14 czerwca 2017].
10. Koontz Ch., Gubbin B.: *FLA Public Library Service Guidelines*. Berlin/Munich 2010. Tryb dostępu: <https://www.ifla.org/publications/ifla-publications-series> [8 czerwca 2017].
11. *Kultura w 2015 r*. Warszawa 2016.
12. Makowski G., Pazderski F.: *Biblioteki publiczne jako przestrzeń nieformalnej edukacji*. „Analizy i Opinie” 2011, nr 116, s. 1-8. Tryb dostępu: <http://www.isp.org.pl/uploads/analyses/1540449426.pdf> [14 czerwca 2017].
13. *Manifest bibliotek publicznych IFLA/UNESCO* (1994). W: *Działalność bibliotek publicznych*. Wytyczne IFLA/UNESCO. Pod red. P. Gilla. Warszawa 2002.
14. Napiontek O., Karwacka K., Ukleja M.: *Biblioteki jako przestrzenie konsultacji społecznych i dyskusji o sprawach lokalnych. Doświadczenie 22 gminnych i miejskich bibliotek publicznych*. Fundacja Civis Polonus. Tryb dostępu: http://www.biblioteki.org/poradniki/biblioteki_jako_przestrzenie_konsultacji_spoecznych_i_dyskusji_o_sprawach_lokalnych.html [6 lipca 2017].
15. Poniatowicz M.: *Kontrowersje wokół idei budżetu partycypacyjnego jako instrumentu finansów lokalnych*. „Studia Ekonomiczne” 2014, nr 198, s. 177-188. Tryb dostępu: <https://www.sbc.org.pl/dlibra/publication/148060/edition/139032/content?ref=desc> [26 czerwca 2017].
16. *Sprawozdanie z działalności bibliotek publicznych województwa zachodniopomorskiego w 2016 r.* (maszynopis).
17. Thorhauge J.: *Rosnące znaczenie biblioteki jako instytucji obywatelskiej*. „Biuletyn EBIB” 2004, nr 2(53). Tryb dostępu: <http://www.ebib.pl/2004/53/thorhauge.php> [8 czerwca 2017].
18. Trzupek M.: *Znaczenie bibliotek w środowisku wiejskim*. „Biuletyn EBIB” 2010, nr 4(113). Tryb dostępu: <http://www.ebib.pl/2010/113/a.php?trzupek> [6 czerwca 2017].
19. *Ustawa o funduszu sołeckim z 20 lutego 2009 roku*. Dz.U. 2009, nr 52, poz. 420.
20. *Ustawa z dnia 21 lutego 2014 r. o funduszu sołeckim*. Dz.U. 2014, poz. 301.

21. *Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach*. Dz.U. 1997, nr 85, poz. 539 z późn. zm.
22. Wołosz J. : *Problemy rozwoju bibliotek w Polsce*. „Bibliotekarz” 2004, nr 3, s. 3.